

ОГЛЕДИ И ПРИКАЗИ

УДК 327(470)(497)“18”(049.3)

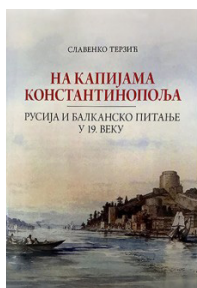
DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.7512022.13>

Приказ

*Драган Симеуновић**

*Факултет политичких
наука, Универзитет у
Београду*

РУСИЈА НА БАЛКАНУ

Slavenko, Terzić. 2021.

*Na kapijama
Konstantinopolja.*

*Rusija i balkansko pitanje
u 19. veku.*

Beograd: Istorijski institut. Novi
Sad: Pravoslavna reč, 742 str.

Већ дуго се код нас није појавила књига из домена нововековне политичке историје која плени својом истраживачком озбиљношћу, важношћу теме за разумевање историјских догађаја колико и савремених геополитичких процеса, а да уједно изазива и респект својим импресивним обимом и валидношћу бројних извора, као што је то случај са књигом Славенка Терзића, *На капијама Константинопоља. Русија и балканско питање у 19. веку.*

У њој Славенко Терзић, без сумње један од најбољих историка средње генерације у нас, зналачки, стрпљиво и минуциозно излаже и спаја у научни мозаик мноштво чињеница из веома важних и мање спознатих извора којима снажно осветљава, у науци и политици често помињану али заправо недовољну истражену, улогу Русије на Балкану у важним историјс-

* Имејл-адреса:
dragan.simeunovic@fpm.bg.ac.rs.

ким збивањима током 19. и почетком 20. века.

Вишевековно настојање царске Русије да обезбеди своју „доминацију на Црном мору и његовим обалама и утврди свој утицај у Константинопољу и на Босфору и Дарданелама” итекако се тицало и судбине српског народа који је својим највећим делом вековима био заробљен и потлачен у Турском царству, царству на кога се устремιο амбициозни правац нововековне руске спољне политике.

Како се то, такорећи из дана у дан збивало открива ова књига која је структурирана тако да има чак двадесет три, хронолошки и проблемски нанизана поглавља. У сваком од њих се може пронаћи низ важних подука и детаља који се тичу наше националне судбине спрегнуте са активностима Русије у, за српски народ веома важном периоду ослобађања од турског јарма, при чему је за аутора неспорно то да је у том времену питање националног ослобођења Срба као и сва друга балканска питања било подређено главном стратешком циљу руске балканске и блискоисточне политике да овладавањем нареченог простора отвори Русији врата за светска мора и копна и учини Русију не само потен-

цијалном, већ и дејствујућом светском силом.

Ова књига уверљиво показује да у питању није била тек хладна војна стратешка рачуница Русије него и вишевековно духовно и верско надахнуће руских царева, а увелико и једне царице - Катарине Друге, византијском као надасве хришћанском владалачком идејом, услед чега је код руских владара временом сазрела свест о нужности руске војне и дипломатске помоћи хришћанским народима на Балкану у њиховим настојањима да се отму из канци османских господара, без које они то зацело не би успели ни по цену још страшнијих жртва од оних које ће неминовно поднети као залог своје обновљене слободе. У том смислу је Русија имала потпуно исправну процену да су јој на њеном „путу за Константинопољ” поробљени хришћански балкански народи природни и нужни савезници. Верско опредељење тих народа које је било идентично са руским, њихово претежно словенско порекло и њихово историјско духовно наслеђе сродно руском, давали су царској Русији више него историјско право да им помогне у њиховом напору да са себе стресу ропске ланце и да и она сама, по-

мажући слабијој православној сабраћи, међународно ојача и тиме буде још снажнији гарант њихове обновљене слободе. Та компатибилност националних циљева балканских хришћанских народа и спољне политике Русије је била тако изразита да се није могла оспорити не само од других великих европских сила тога времена, него ни од саме Турске која је Русији временом признала њену заштитничку мисију балканских православних народа као природну и саморазумљиву. Ово тим пре што је константа турске спољне политике одувек била отворено помагање народа и држава који су Турцима сродни по вери.

Разуме се да то турско уважавање руске улоге на Балкану није рођено ни преко ноћи нити је било плод критичког самоосвешћења Турске као поробљивачке силе, него је у великој мери било плод снажног руског војног притиска на Турску и њених изгубљених битака са Русијом на, пре свега војном, али уједно, мада не у истој мери, и на дипломатском плану. Славенко Терзић нам у овој књизи аргументовано са мноштвом чињеница показује како су успехе Русије на ширем међународном ди-

пломатском плану у великој мери крњиле и спутавале западне силе које су биле уплашене амбицијама Русије и које су се стога определиле за отворену туркофилску политику како не би допустиле Русији да овлада Црним морем, обнови Византијско царство и преко Балкана закуца и на њихова врата.

Цену тога и таквог спољнополитичког опредељења западних сила у великој мери су плаћали балкански народи, међу њима понајвише српски - можда и зато што је управо њему и његовој Цркви царска Русија почетком 19. века пружала своју највећу помоћ. То је без сумње у великој мери условило и рађање стратешки обликоване и, као што и данас осећамо, тешко избрисиве дуговековне сумње великих западних сила у Србе као могуће трајне актере некакве „руско-српске завере” против Запада.

Узалуд ће српски народ, уосталом као и други православни балкански народи, настојати да свој национални препород утемељи на политичким, економским и културним обрасцима западних развијених друштава као својим узорима и тиме стекне, ако не равноправни статус са другим европским народима,

а оно бар њихово поверење у своју цивилизацијску сазрелост. Запад је градио и стално подгрејавао своју сумњу у „исправну” опредељеност Балкана и његових православних народа због њихове усмерености првенствено на руску војну и дипломатску заштиту у свим преломним тренуцима њихове нововековне историје, не узимајући притом у обзир чињеницу да је тај избор православних балканских народа био не само природан већ и нужан услед тога што је помоћ западних сила тим народима била или недовољна или чак изостајала. У књизи Славенка Терзића се јасно види да Запад, следећи ускогрудо своје војне, политичке и економске интересе, скоро да никада није имао разумевања за цивилизацијско граничну позицију балканских народа из које је природно произилазила њихова двојност колико и спремност да се ослоне на онога ко хоће да им помогне.

Затечени на спојусветова, царстава и религија, Срби и други балкански народи нису имали много избора, па их нису много ни чинили, већ су у свом напору досезања слободе и прогреса далеко више ходили стазом нужности. Као и сви други народи у тадашњем времену и они су

се на плану пројекције свог политичког, културног и економског прогреса угледали на Запад, али до своје слободе и њеног обезбеђења у 19. веку, како то и ова књига потврђује, нису могли доћи без помоћи Русије. Притом је та помоћ Русије балканским народима увек бивала у мањој или већој мери условљена тренутним односом Русије са западним силама и од тих односа је увек зависила и величина те помоћи.

Сасвим умесно, аутор је једно посебно поглавље посветио и тадашњем ставу Русије према Јерменском и Критском питању у светлу односа Грчке и Турске, односно посредничкој и мировној улози Русије у окончању њиховог сукоба.

Оно што је несумњиво велики квалитет ове веома значајне историјске књиге јесте не само њена фасцинантна поткованост огромним бројем чињеница које врве у сваком реду и реченици, него и велика умешност аутора да их складно компоује у лако читљиву, веома убедљиву и надасве научно респектабилну целину. Захваљујући таквом умећу и приступу аутора пред читаоцем јасно израња слика муклог рвања Русије са преамбициозном Аустро-Угарском и

ономоћалом Турском за Балкан током целог 19. века, и, иако мање видљиво, не мање важно њено надметање са Великом Британијом, Немачком и Француском за утицај на Балкану и Босфору.

Аутор притом крајње објективно указује не само на заслуге Русије за ослобођење балканских православних народа, већ и на њена огрешења о њих, укључив и Србе, услед следа својих империјалних интереса и неминовних дипломатских надмудривања која увек прате тешке и важне историјске геостратешке заплете какав је без сумње био и задуго остао и балкански. Тако сагласност Русије да Аустро-Угарска укључи у своје империјалне поседе Босну и Херцеговину аутор објашњава тежњом Русије да се више посвети збивањима на истоку Балкана, али и њеном немоћи да у том времену ствара велику јужнословенску државу, због чега јој то и није био циљ. Као главне циљеве Русије на балканском простору у том времену аутор је утврдио: чињење Турске као „пожељног суседа” перманентно слабом, и, као други циљ, руску контролу Босфора и Дарданела. Терзић притом констатује да иако је Русија стигла до „капија Константинопоља” објектив-

но није имала снаге за „рат против пола Европе” који би неминовно уследио да га је и освојила, јер су се све европске силе неформално ујединиле да је у томе спрече. Због тога су се активности Русије од краја 19. века и почеле померати ка Централној Азији и Далеком Истоку.

Важно је при помену ове књиге свакако забележити и то да после дужег времена у једној књизи нашег историчара одиста препознајемо историју као истинску „учитељицу живота”. Из ње се много више да научити него што је то за претпоставити. Славенко Терзић то постиже тако што не тежи да јефтиним детаљима - занимљивостима добије на атрактивности штива већ тако у своју књигу уклесује важне чињенице из ризница руских и српских архива (махом из извештаја руских дипломата на простору од Скадра, Призрена, Сарајева до Дубровника и других места у региону, али и из дела европских путописаца и истраживача), које нуде потпуне одговоре и разгоне митове на које смо навикли. Пред нама уз помоћ података израђају слике турског и арбанашког насиља над Србима и другим православним народима на Балкану, страшна корумпираност која је попут рака изнутра разјела Турско

царство, анархија која влада у свим тамошњим друштвима и напори Аустро-Угарске и других западних сила да на панисламској основи створе нове нације на Балкану, пре свега албанску и бошњачку, које би биле њихови заточници у борби против Русије и њених православних савезника на том простору. Много тога што ће читалац наћи у њој може се пресликати и на савремене односе на Балкану, а посебно кад је реч о ситуа-

цији у Босни и Херцеговини и односу Запада према Србима уопште.

Зато Терзићева књига није само изванредно документована научна анализа наше колико и руске, и општеузев балканске прошлости, већ и својеврсно упутство за боље разумевање наше садашњости и важан инструмент за општедруштвено корисније профилирање једне мудрије и мирније будућности Балкана.*

2 * Овај рад је примљен 18. новембра 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 31. марта 2022. године.